

מלחמת המשכיות: למה יצחק נאבק לחפור בארות? מבוסס על לקו"ש טו/191 ואילך

שלושה נערים התכוננו לבגרות בתנ"ך, אבל במקום ללמוד הם פטפטו כל הלילה. בבוקר החליטו להמציא משהו: הם ניגשו למרצה ואמרו כי התכוננו ללמוד, אבל נתקעו בדרך חזור מחתונה של חבר עם פנצ'ר בגלגל הרכב כל הלילה. המרצה הבין לרוחם ונתן להם שלושה ימים להתכונן לבחינה.

אחרי שלושה ימים הושיב אותם בפינות נפרדות והגיש טופס מבחן עם שלוש שאלות: 1. מי החבר שהתחתן? 2. היכן התקיימה החתונה? 3. ואיזה מודל היה הרכב שהתפנצ'ר?

שאלה אחת ריחפה מעל מעצמת חמישה ימי כנס השלוחים, עשרות הסדנאות ואלפי המשתתפים שמתקבצים מכל העולם: איך ממשיכים הלאה את המהפכה היהודית? כיצד גורמים לכך שבעולם מודרני וקוסמופוליטי שמקדש את החירות והבחירה האישית, ילדים יתגאו במסורת העתיקה שלנו?

האמת היא שזאת בדיוק השאלה בה מתחבטים כל אבא ואימא יהודיים בדורנו: מה צריך להיות הדגש בחינוך הביתי כדי להמשיך ולחבר את הילדים למסר היהודי?

אנו רוצים לחקור את השאלה הגדולה הזו באמצעות התבוננות בפרשה מסתורית ומרתקת בספר בראשית: **המאבק של יצחק אבינו להמשיך ולחפור בארות כנגד התנגדות הפלשתים**. דמותו של יצחק אבינו היא מסתורית ונעלמת. מצד אחד הוא חי הכי הרבה שנים בין האבות ובעוד שאברהם חי 175 שנים ויעקב 147 שנים, יצחק האריך ימים יותר מהם וחי 180 שנה. מצד שני, התורה כמעט אינה מספרת עליו. בעוד שאברהם זוכה לשלוש פרשיות (לך לך, וירא, חיי שרה) ויעקב זוכה לחצי חומש (מפרשת ויצא עד סוף הספר), יצחק זוכה לפרשת אחת בלבד (תולדות).

ולמען האמת, גם בתוך הפרשה הזו, יצחק מוביל ויוזם רק לאורך חצי פרק: סיפור חפירת הבארות בממלכת הפלשתים, אבל בשאר נושאי הפרשה, יצחק בעיקר מושפע מדמויות אחרות סביבו (כמו בפרשת הברכות שרבקה מובילה את התהליך בניגוד לרצונו). והשאלה היא מה מסתתר בסיפור הבארות? כיצד הוא מסמל את תרומתו המכרעת של יצחק לשימור המהפכה של אברהם?

ב. נפתח עם רקע קצר על העם הפלשתי: הפלשתים הגיעו ממצרים והתיישבו לאורך החוף הדרום-מערבי בארץ, אזור העיר עזה של ימינו ושם הקימו את ממלכת גרר. בהמשך השנים, בימי השופטים, הגיע ארצה גל נוסף של פלשתים והם המשיכו וכבשו את ערי החוף הדרומי – עזה, אשקלון, אשדוד, גת ועקרון (עד העיר רחובות של ימינו). בכל מאות השנים של תקופת השופטים והמלכים ניהל העם הפלשתי מלחמות תכופות נגד עמנו, כמו מלחמת גדעון, שמשון הגיבור ומלחמת דוד בגלית.

אחרי כישלון מרד בר כוכבא בשנת 138 לפני הספירה, מחק אדריינוס קיסר את השם "ארץ יהודה" מארץ ישראל וקרא לה בשם "פלשתינא" על שם הפלשתים שחיו כאן. חלפו אלפי שנים ולאחר הקמת המדינה, הציבור הערבי בארץ אימץ לעצמו את השם 'העם הפלסטיני' (למרות שאין שום קשר בין הערבים של ימינו ובין העם הפלשתי הקדום).

הנה האזכור הראשון של העם הפלשתי בתורה: **1. בראשית י'ד: ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען ... ומצרים ילד את לודים ואת ענמים ... ואת פתרוסים ואת כסלוחים אשר יצאו מהם פלשתים.**

המפרשים מדקדקים בלשון התורה "אשר יצאו מהם פלשתים", ויש רוצים ללמוד מדברי הרד"ק הבאים לקמן כי המילה "פלשתים" היא מלשון 'פולשים', כי הם יצאו מארץ מצרים שהייתה שייכת לאבותיהם והלכו להקים ארץ אחרת על יד ארץ כנען.

רמב"ן שם: פלשתים – שם ארצם היא 'פלשת', כמו שנאמר 'חיל אחז יושבי פלשת'.

רד"ק: וזכר זה שאף על פי שפלשתים מזרע מצרים, ארץ מצרים היתה ארץ לא להם, וארץ פלשתים היתה ראויה להם כי היא ארץ כנען.

במקביל אליהם, אברהם אבינו הגיע ארצה והתיישב בחברון. העיר הזו יושבת באמצע הצד הדרומי של ארץ כנען, בין ממלכת הפלשתים ממערב (גרר, עזה) וסדום ממזרח, וזאת הייתה נקודה מעולה עבור אברהם שהתפרנס מעסקי מלונאות וישב בדיוק על אם הדרך. חלפו השנים והתרחשה מהפכת סדום ועמורה ואז התרוקנו הדרכים ואברהם עבר מערבה, לממלכת הפלשתים בגרר. אברהם גר שם 26 שנים בהן ילד את יצחק וגידל אותו (וכן את ישמעאל עד גירושו מהבית).

בממלכת גרר, אברהם פותח עסק חדש: חפירת בארות. אברהם מקים חברה של קידוחים לעומק האדמה כדי לחפש מי תהום מתחת לפני השטח ומקים מעליהם שלוש בארות מים כדי להשקות את האדם והבהמה. אברהם רואה הצלחה בעסקיו, אבל כמובן, מאז ועד ימינו שום דבר לא השתנה: בין אברהם לעבדי אבימלך, מלך גרר, פורץ סכסוך גבולות והם טוענים שהבארות נחפרו בתוך השטח של גרר, בעוד שאברהם טוען שהוא חפרם בבאר שבע שהיא מחוץ לגרר. עבדי המלך גוזלים את הבארות מידי, אבל אברהם לא נכנע ופונה אל המלך. אבימלך מסכים לו והם כורתים ברית שלום.

2. בראשית כא, כה: והוכח אברהם את אבימלך על אודות באר המים אשר גזלו עבדי אבימלך – **רד"ק:** כיון שבאו בברית ובשבועה טען עליו על מה שעשו לו עבדיו שגזלו ממנו הבאר שחפר בגבול באר שבע, ובאר שבע סמוך לארץ פלשתים [ולא מארץ פלשתים] וחפר שם אברהם באר כי הוא מגבול באר שבע, ועבדי אבימלך גזלוהו ממנו בטענה כי מגבול ארץ פלשתים היא ... והלכו אברהם ואבימלך מגרר לראות שם את הבאר ההיא אם היא מגבול באר שבע או מגבול ארץ פלשתים.

26 שנים חולפות בגרר עד שאברהם מחליט לעזוב ולחזור לחברון, ואז מגיעה הנקמה של הפלשתים. הם סותמים את הבארות ובעצם משכיחים את טביעת החותם של אברהם בארצם.

בראשית כו, טו: וכל הבארת אשר חפרו עבדי אביו בימי אברהם אביו סתמום פלשתים וימלאום עפר – **רש"י:** שאמרו: תקלה הם לנו מפני גייסות האויב הבאים עלינו [ושותים מהמים].

תורו של הדור הבא מגיע ויצחק אבינו מקים את ביתו בארץ כנען. יום אחד פורץ רעב בארץ ויצחק ורביקה מחליטים ללכת שוב אל ממלכת הפלשתים בגרר. יצחק זורע בארץ והיא ורואה ברכה בעמלו ושוב הפלשתים מקנאים במהגר הזר שפלש לארצם ואבימלך מבקש ממנו לעזוב את המקום ולהרגיע את השטח. וכאן קורה דבר מוזר:

יצחק לא נאבק עם אבימלך כמו שנאבק אביו מול הקנאים, אלא מסכים לעבור בשקט למקום אחר, אל נחל גרר שהיה מרוחק מממלכת גרר. אבל לפני שעוזב הוא מבצע את הדבר הבא:

בראשית כו: ויאמר אבימלך אל יצחק לך מעמנו כי עצמת ממנו מאד: וילך משם יצחק ויחן בנחל גרר וישב שם: וישב יצחק ויחפר את בארת המים אשר חפרו בימי אברהם אביו ויסתמום פלשתים אחרי מות אברהם ויקרא להן שמות כשמת אשר קרא להן אביו.

יצחק מתעקש לחפור שוב את שלוש הבארות שחפר אביו ולקרוא להם באותם שמות שקרא להם אביו. אחרי הצעד הזה הוא עוזב את המקום ועובר לנחל גרר ושם אינו ממשיך בעסקי הזריעה באדמה שכל כך הצליח בהם או בעסקי המלונאות שאביו כל כך הצליח בהם, אלא מתעקש להמשיך באותו תחום שאביו לא נחל בו הצלחה יתירה: לשוב ולחפור בארות במקום מגורו החדש, נחל גרר.

הוא חופר באר רביעית ושוב הפלשתים טוענים שהיא שייכת להם. יצחק קורא לה בשם "עשק" ומגיב בשתיקה. הוא עוזב את הבאר ועובר לגור רחוק מהפלשתים ושב וחופר באר חמישית. הם ממשיכים להיאבק בו והוא קורא לה בשם "שטנה", מלשון שנאה ומריבה ושוב אינו נאבק אלא עוזב את הבאר ועובר רחוק יותר מארץ פלשתים. הוא חופר באר שישיית והפעם הם לא רבים והוא קורא לה בשם "רחובות כי עתה הרחיב ה' לנו". בהמשך הוא חופר באר שביעית וקורא לה "באר שבע"¹.

¹ נשים לב שניקוד המילה "שבע" היא בסגול, מלשון המספר שבע ועל שם הבאר השביעית, ואילו כשאברהם קרא לעיר הזו בשם "באר שבע" (כא, לא), הניקוד הוא בקמץ, על שם השבועה שכתרו אברהם ואבימלך.

בראשית כו: ויהי ביום ההוא... ויגידו לו על אדות הבאר אשר חפרו ויאמרו לו מצאנו מים: ויקרא אתה שבעה על כן שם העיר באר שבע עד היום הזה – **ספורנו:** קרא את הבאר 'שבעה', מפני שהיה מקום שביעי שבו חפרו באר: ג' של אברהם שסתמו פלשתים, כאמרו 'וכל הבארת... סתמום פלשתים' ולא יאמר 'כל' בפחות מג', וג' של יצחק שהן 'עשק', 'שטנה' ו'רחובות', וזה היה השביעי.

וכאן עולה כמובן סדרת שאלות: א. למה לעקוב אחרי כל הסיפור הזה? מדוע מתוך 180 שנות חייו יצחק בעולם, הסיפור החשוב ביותר הוא היותו חופר בארות?

הנה שאלתו החדה של **הרמב"ן בראשית כו, כ:** יספר הכתוב ויאריך בעניין הבארות ואין בפשוטו הספור תועלת ולא כבוד גדול ליצחק והוא ואביו עשו בשווא [ואין זה חידוש ייחודי של יצחק]?

מעניין שבתפילת גשם בשמיני עצרת מבקשים לזכות לגשם בזכות יצחק אבינו, ומזכירים את העובדה שחפר ומצא בארות מים ואף משווים זאת לזכות אירוח המלאכים והעקדה! לא פחות, דבר תמוה.

תפילת גשם: זכור הנולד בבשורת 'יוקח נא מעט מים' [יצחק אבינו שנולד מבשורת אירוח המלאכים שאמר להם אברהם 'יוקח נא מעט מים ורחצו רגליכם'], ושחת להורו לשוחטו לשפוך דמו כמים, זיהר גם הוא לשפוך לב כמים, **חפר ומצא בארות מים** – בעבורו אל תמנע מים.

ב. לגופו של עניין צריך להבין מדוע שיטת העבודה של יצחק היא שונה מאביו: מצד אחד הוא מרכין ראשו ואינו מתעמת עם האויב, כפי שנהג אביו, ומצד שני עובר למקום אחר ושם מתעקש להמשיך לחפור לעבר המטרה?

ג. והשאלה העצומה מכולן: איך זה שיצחק מצליח יותר מאבא שלו? מה משמעות העניין שבארות אברהם נסתמו אבל בארות יצחק לא נסתמו לעולם?

זאת שאלה מרתקת משום שספר הזוהר מוצא כאן הרבה יותר מקידוחי מים. לפי פרשנות הזוהר, סתימת הבארות של אברהם היא רמז **להפסקת פרויקט חייו של אברהם: הנחלת האמונה להמונים**. סתימת הבארות הייתה סמל לכך שהאנשים שהתגיירו בעקבות אברהם **חזרו לסורם ולכפירתם**. ואילו הצלחת החפירה של יצחק מסמלת את **ניצחון המהפכה בדור השני:** דווקא בעקבות עבודת יצחק, הצליחה המהפכה של אברהם להכות שורש ולהגיע אל הדור השלישי.

זוהר חדש פרשת תולדות: כיון שמילאו פלשתים הבארות בעפר, חזרו בני העולם [שהתגיירו ביד' אברהם] לעבוד עבודה זרה, והיה העולם שמם ולא ידע איש מהקב"ה. כיון שבא יצחק ושב וחפר את הבארות של אביו, חזר העולם לתיקונו ולימד את בני העולם לדעת מהקב"ה.

הקשר בין הבארות ובין מפעל הפצת האמונה מוסבר יותר בספר 'הכתב והקבלה': הגמרא אומרת דבר מפורסם כי עסקי המלונאות של אברהם היו האמצעי דרכו הפיץ אמונה. זה היה הבית חב"ד הראשון... אברהם היה מארח אנשים באמצע הדרך החמה בנגב וכשהיו באים לשלם, היה אומר 'תודו למי שאכלתם משל'. וזאת הייתה המטרה גם בחפירת הבארות: מים הם מצרך חיוני ואין אדם שלא זקוק להם. כל אחד חייב לבוא בעצמו לשאוב מים ולכן אברהם חפר בארות ושם היה מחלק פלאיירים עם דברי התחזקות בעבודת ה'.

וכך העובדה שבארות אברהם נסתמו בעוד שבארות יצחק לא נסתמו, מסמלת את העובדה המדהימה כי יצחק היה זה שהפך את המהפכה של אברהם לבת קיימא. והתמיהה מתבקשת: מה הייתה השיטה הייחודית של יצחק להפצת אמונה?

ב. הרמב"ן אינו מוצא שום הסבר פשוט לסיפור הבארות ולכן הולך לכיוון מדרשי: מעשה אבות סימן לבנים ולכן חפירת הבארות נועדה להיות מקור השראה לצאצאי האבות לחפור בירושלים ולבנות את בתי המקדש. שכן המים הפורצים מתוך חפירות האדמה מסמלים את הקדושה הבוקעת מתוך שכבות הסתר הגשמיות, וכאן רומזת התורה כי הבאר הראשונה "עשק" תיסתם כמו בית המקדש

הראשון שנחרב בידי אויבינו, כך הבאר השנייה "שטנה" תיסתם כמו בית המקדש השני שנחרב, ואילו הבאר השלישית "רחובות" לא נסתמה כמו בית המקדש השלישי שיתקיים לנצח?²

3. רמב"ן: בא להודיע דבר עתיד, כי 'באר מים חיים' ירמוז לבית אלוקים אשר יעשו בניו של יצחק ... כמו שאמר (ירמיהו יז) 'מקור מים חיים את ה' וקרא הראשון 'עשק' ירמוז לבית הראשון אשר התעשקו עמנו ועשו אותנו כמה מלחמות עד שהחריבוהו. והשני קרא שמה שטנה, שם קשה מן הראשון והוא הבית השני שכל ימיו היו לשטנה עד שהחריבוהו ... והשלישי קרא 'רחובות' הוא הבית העתיד שיבנה במהרה בימינו והוא יעשה בלא ריב ומצה.

הסבר מקורי³ נוסף מובא בכתבי הגאון המקובל הרב לוי יצחק שניאורסון, אביו של הרב מליובאוויטש: יצחק אבינו שהיה מידת הגבורה מסמל את ימי הדין בחודש תשרי, וכאן ישנם ארבעה ימים מרכזיים כמו ארבע הבארות שחפר יצחק: שני הבארות הראשונים עליהם התרחש מאבק, מסמלים את שני ימי ראש השנה בהם עומד המקטרג ומסית נגדנו. הבאר השלישית, "רחובות", מסמלת את יום הכיפורים בו המקטרג שובת, שכן המילה "השטן" היא בגימטריה 364 בעוד שימי השנה הם 365, שכן השטן אינו מקטרג ביום הכיפורים. ואילו הבאר הרביעית, "באר שבע", שבה קרא עבדי יצחק "מצאנו מים", מסמלת את יום חתימת הדין – הושענא רבה – שבא אחרי שבעת ימי הסוכות וחותם את החג בו נידונים על המים.

ואולם לצד היותם ביאורים חשובים, ברור שהם אינם עוסקים ברמת הפשט והשאלה שבה ונשאלת: מה המשמעות הפשוטה של מאבק הבארות? ולמה נחל יצחק הצלחה גדולה יותר מאברהם?

ג. נתחיל עם רעיון חשוב ומפורסם שאומרים דרשנים רבים, למרות שלא ברור איפה המקור הראשוני שלו ונפתח עם המחשה חזקה: מאז שנת 2007 החלו לטפס בחדות מחירי הדיור בארץ, עד שבערי המרכז הם יצאו משליטה. אישה צעירה בשם דפני ליף ניסתה לשכור דירה בתל אביב ולא מצאה שום דירה שעמדה במסגרת ההכנסה שלה. היא העמידה אוהל בשדרות רוטשילד במרכז העיר וקבעה בו את חייה. עוד ועוד אוהלים של צעירים ממורמרים הצטרפו אליה, עד שבשיא "המחאה החברתית" או בשמה האחר "מחאת הדיור", הצטופפו בכיכר מלכי ישראל קרוב לחצי מיליון איש!

ומה קרה מאז? האם חצי מיליון הצעירים הצליחו לקנות דירה?! ומה עם מאות האלפים שהתחנתו אחריהם?! הממשלה הקימה את וועדת טרכטנברג וזרקה לצעירים כמה עצמות של שינוי, והמחאה שככה, כי הסטודנטים היו צריכים לחזור ללימודים והשגרה חזקה מהכול. כל מהפכה מתחילה טוב, היא מעוררת זעם כנגד המצב, היא ממלאת תקווה לשינוי ומתודלקת דרך קשרים חברתיים, אבל בהמשך מתרחש חצי שינוי שמשכיח כמה קשה כאן והזעם פוחת וההתלהבות שוככת.

יצחק אבינו מתמודד עם האתגר הזה בדיוק: עם היותו הדור השני למהפכה והעובדה הנגזרת מכך שהבארות שחפר אברהם נסתמו. כלומר, המהפכה איבדה גובה. כבר לא הייתה ההתלהבות של ההתחלה בימי אברהם וגם הזעם כנגד המצב הקיים לא היה גדול משום שהתרחש שינוי כלשהו מרוח הכפירה המוחלטת שהייתה לפני אברהם, וכך הבארות הלכו ונסתמו.

והתכונה שמפגין יצחק היא התכונה שהיא אולי החשובה ביותר בדרך להצלחה: התמדה. העקשנות להמשיך בכל בוקר מחדש. בלי האש של ההתחלה ובלי הזעם כנגד הכפירה, יצחק פשוט מקים דור נוסף ומתמיד בקבלת עול באותה דרך. זה מה שאומרת עליו התורה: "וישב יצחק ויחפר את בארת המים אשר חפרו בימי אברהם אביו ... ויקרא להן שמות כשמת אשר קרא להן אביו". אומנותו של יצחק היא העקביות, היכולת להמשיך את מה שאבא עשה, יום יום, בימי החורף כמו בימי הקיץ.

הגישה הזו באה לידי ביטוי בכך שיצחק לא נלחם עם האויבים, תמורת זאת הוא (הלך למקום אחר ו)חפר שוב באר. יצחק לא ניצח עם מלחמות אלא עם התמדה בשגרה. הוא חפר שוב באר ושוב באר

² הכלי יקר מוסיף ביאור: הבאר הראשונה נקראת בשם "עשק", כי הייתה מריבה עניינית על שליטה, כמו בית המקדש הראשון שחרב בגלל המאבק בין מלכי ישראל ויהודה על השליטה בארץ. ואילו הבאר השנייה נקראת "שטנה", מלשון סתם שגאה ללא סיבה, כמו בית המקדש השני שחרב בגלל שנאת חינום.

³ https://he.chabad.org/library/article_cdo/aid/3064684

ושבו חפר. וכעת מובן לגמרי מדוע הבררות של יצחק לא נסתמו: כי אי אפשר לנצח עקביות. האויבים התעייפו בשלב מסוים ואילו העקביות של יצחק לא פסקה.

רבנו בחיי: כשמות אשר קרא להן אביו - עשה כן לכבוד אביו וממה שהתורה הודיעה זה נראה שנחשב לו לזכות ויש בזה התעוררות וקל וחומר שלא ישנה אדם מדרכי אבותיו, שהרי אפילו שמות הבררות שקרא אותן אביו לא רצה לשנותן, וקל וחומר לדרכי האבות ומנהגותיהם ומוסר שלהם.

ניתן לדקדק בדברים עוד יותר ולהפיק מהם מסר רב השראה לימינו: התורה מדגישה כי יצחק לא סתם התמיד במהפכה של אברהם, אלא חפר ושוב חפר ושוב חפר. יש לומר כי הסוד העמוק של יצחק הוא ביצירת הרגלים שמשקפים את המהפכה של אברהם. יצחק עיצב סגנון התנהגות קבוע שמשקף את אמונת אברהם. מדי בוקר היה יוצא אל הבאר, מברך את ה' בעצמו ומעודד אנשים אחרים לברך, ושוב בבוקר שלמחרת.

זה בעצם הרעיון העומד מאחורי ההלכה: ההלכה היא קבוצת הרגלים שמעצבים סגנון התנהגות קבוע. הפילוסופיה בבסיס העולם ההלכתי הוא שהאדם אינו מה שהוא מאמין, אלא מה שהוא עושה. אמונות ואידיאולוגיות נדרסות בלהט החיים השוטפים, אבל הרגלים מעשיים אינם הולכים לשום מקום. נחשוב על ההבדל בין אדם שמאמין באלוקים בלב, לאדם שקם מדי בוקר ואומר מודה אני ומברך ברכות השחר והולך לבית הכנסת להתפלל, וכך מדי בוקר בבוקר. ההרגלים הופכים להיות האדם עצמו – בדיוק כמו להתקלח ולצחצח שיניים - והם אינם נעלמים לעולם. וזה בדיוק היה המסר של יצחק: הוא החל שלב נוסף בהפצת האמונה, בה הקשר עם ה' עוצב לתוך הרגלים קבועים.

למה הדבר דומה? הגמרא מספרת (ברכות ח,א) כי הגיע לארץ ישראל יהודי מבבל. רבי יוחנן התעניין מה נשמע בבבל, והוא סיפר כי אנשים מאריכים ימים. התפלא רבי יוחנן: "איכא סבי בבבל?!", האם בבבל יש אנשים זקנים?! הרי כתוב "למען ירבו ימים וימי בניכם על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת לכם" - בארץ ישראל? אותו אורח המשיך וסיפר כי בבבל יש מנהג להקדים לבוא לתפילה בבית הכנסת. הגיב רבי יוחנן שעכשיו הוא מבין את סוד אריכות הימים שלהם, משום שרבי יהושע בן לוי אמר לבניו שיקדימו לבוא לתפילה כי זו סגולה לאריכות ימים.

יתכן לפרש כי סוד השכר הגדול טמון בכך, שההתמדה מדי בוקר יוצרת הרגלים קבועים וכך הופכת התפילה להיות החיים עצמם והמצפן שלהם. זו תמצית הגישה היהודית ולכן השכר עליה גדול⁴.

כאן יש להוסיף כי המסר של יצחק חשוב בימינו יותר מאי פעם: אנו חיים בדור שטוח, ללא ריגושים רוחניים. אחרי מאות שנות מהפכות שעברו על העם היהודי, אנו חיים בדור שטחי ללא חזון וללא מהפכנים. אין היום אנטישמיות כמו בעבר, וגם אין חזון מהפכני שמטלטל את הנפש ומייצר סדר יום חדש. אפוא הסערות הגדולות של העבר, הולדת החסידות, המוסר, העלייה לארץ, הכוללים, השליחות, התשובה וכו'? מה בכלל ההבדל בין ראש השנה תש"פ לראש השנה שלפני עשרים שנה?

אין ספק שהשקט מסמל את השקט שלפני הסערה - ביאת המשיח והגאולה השלמה – ואולם האתגר האחרון לפני הגאולה הוא עבודתו של יצחק: ההתמדה. להקפיד על ההרגלים ההלכתיים בקבלת עול תמימה ולהעביר אותם לילדינו. וכמה שההרגלים ההלכתיים הם משעממים אבל הם החיים עצמם.

עד כאן רעיון אחד אודות המסר הייחודי של יצחק, ומכאן רעיון חסידי מלא השראה בתחום החינוך.

ד. נפתח עם סיפור יפה (שיחת השבוע 1694): יצחק אייזנבך היה ילד ירושלמי פעלתן. תמיד היה מגיש יד עוזרת בבית הכנסת הירושלמי של האדמו"ר מצ'רנוביל. פעם יצא בשבת אחרי הצהריים להתפלל בכותל המערבי, ומשם התכוון להמשיך למנחה וסעודה שלישית בבית מדרש צ'רנוביל.

⁴ המסר של יצחק מתבטא בתפילה שתיקן: "מנחה". בעוד שתפילת שחרית באה עם ההתלהבות של הבוקר החדש, ותפילת מעריב פורצת עם ההירגעות של הלילה, מנחה מתפללים באמצע היום. בשיא הלחץ והסערה של העסקים. זו בדיוק תכונתו של יצחק: היכולת להתמסר לקב"ה בכל יום ובכל שעה. מתאים לספר את סיפורו של וולוול גרין שיצא מכליו מתפילת המנחה של הרב משה פלר, עד שלא המשיך בשגרת חייו ושב בתשובה.

הוא רץ דרך שוק העיר העתיקה ולפתע נעצר. עיניו לכדו מטבע זהב נוצץ המוטל בצד הדרך. פיו נפער בתדהמה; כבן למשפחה עניה ידע רק עוני ומחסור והאוצר המונח לרגליו הצית את דמיונו. אבל שבת היום. במוחו הבזיק רעיון: הוא ידרוך על המטבע עד מוצאי השבת וכששלושה כוכבים יזהרו בשמים, ייקח אותו. נותרו כארבע שעות עד צאת השבת אבל ההמתנה לא הרתיעה אותו.

דקות ארוכות ניצב הילד ברחוב ההומה, עד שהעמידה הממושכת עוררה את חשדנותו של נער ערבי. הנער דחף אותו בחוזקה ונעלם מעבר לבניין עם המטבע היקר. מושפל ומוכה הלם נותר יצחק עומד במקומו. בראש מורכן קם, ניער את האבק מבגדיו והסתלק מהמקום בבושת פנים. הוא סב על עקבותיו ושירך את דרכו בחזרה לבית המדרש של האדמו"ר רבי נחום מצ'רנוביל.

במקום להתנדב כדרכו לארגון הסעודה השלישית, הצטנף בפינת בית הכנסת אכול רגשות תסכול. בעינו החדה הבחין הרבי בהתנהגותו החריגה של הילד ודרש בשלומו. בקול בוכים שיתף יצחק בפרטי המעשה והצדיק אמר: "אחר צאת השבת גש בבקשה אל ביתי". אחרי תפילת ערבית התלווה יצחק אל הרבי, הוא פנה אל השולחן בביתו, פתח מגירה והוציא מתוכה מטבע זהב. "הרי לך מטבע", מסר הרבי את המטבע ליצחק, "אבל אני מעניק לך אותו בתנאי אחד: שתיתן לי את שכר המצווה שקיימת היום. זכית לקדש שם שמים בהימנעותך מלחלל את השבת ואני רוצה את שכר המצווה הזה".

הילד נקרע בתוכו. האגרוף שחפן את המטבע הנוצץ נפתח ונסגר, אבל ברגע של אומץ נפלה ההכרעה. הוא הניח בחזרה את המטבע על שולחנו של הרבי ואמר: "אם המצווה שווה כל-כך הרבה, אינני מעוניין למכור אותה!". המטבע שב אל הרבי ונהרה התפשטה על פניו.

דבר המעשה נחקק בזיכרונו של ר' יצחק אייזנבך והוא נהג לחלוק תמיד את המסר עם ילדיו ונכדיו: "שום מעשה טוב שזכיתי לעשות בחיי, לא הטמיע בי את ערכה של המצווה כמו אותו וויתור על המטבע".

ישנו עיקרון בסיסי בחינוך: אי אפשר לחנך דרך הרצאות גרידא, רק האדם יכול לחנך את עצמו. אדם מתחיל להתחנך – לא כשהוא שומע שיעור מעורר, אלא – בפעם הראשונה שהוא עושה בעצמו צעד ומתקדם. וזאת הייתה הייחודיות של יצחק על פני אביו אברהם:

אברהם אבינו עסק בעיקר במלונאות (ואילו חפירת הבארות הייתה רק עסק זמני כששהה בגרר וגם עסק שלא ממש הצליח, כדלעיל) והגישה של מלונאי היא להשפיע את עצמו. הוא מארח, הוא מכין והוא מעורר את האורחים לברך את ה'. העובדה הזו מסמלת שאברהם השפיע על העולם אמונה – אבל עשה זאת בעיקר בעצמו ולא עורר את האנשים להצטרף למהפכה ולקחת בה חלק.

זה היה טוב לשלב הראשון של הפצת האמונה בה איש לא ידע דבר והיה צורך במהפכן שינחיל את המסר שלו, אבל אז הגיע הזמן לשלב השני של המהפכה: להפוך את ההמונים לשותפים בה.

יצחק אבינו, לעומתו, היה חופר בארות והחופר מחפש את האוצר הטמון באדמה! הוא לא העניין כאן, הוא רק האמצעי כדי לאפשר למינרלים ולאוצרות האדירים כמו גז, נפט וזהב לפרוץ מתוך העפר. הגישה הזו באה לידי ביטוי גם בגישה החינוכית שלו: בעוד שאין בתורה שום מפגש ושיחה ישירה בין אברהם לבניו⁵, התורה מתארת קרבה עמוקה בין יצחק לעשו כשיצחק שולח אותו להכין לו אוכל ומתכוון להעניק לו ברכות נעלות.

יתירה מכך: חז"ל מספרים כי עשו היה שואל את אביו שאלות הלכתיות, כמו "היאך מעשרים את המלח ואת התבן" וזה אומר מהפכה אדירה: אם בדורו של אברהם היה זה אברהם שנתן הרצאה הלכתית, בדורו של יצחק החלה תקופה חדשה: הוא עורר את עשו לשאול בעצמו. זה הלך כך: יצחק היה אדם עיוור, הוא היה מוגבל ביכולת שלו להשפיע, ולכן תמורת זאת שכב על המיטה ואמר לעשו: "בני היקר, תספר לי מה למדו בחיידר".

וככה מחנכים ילד: כאשר מעצימים את הטוב שלו והופכים אותו לשותף. לא כשהאבא והמורה עומדים ומרצים, אלא כאשר ההורה מתיישב בשולחן שבת ומתקשש שכל ילד יספר מה הוא למד

⁵ למעט הדיאלוג הקצר בשעת העקדה: "ויאמר אבי, ויאמר הנני בני וגו'".

בבית הספר, או כאשר ההורה לוקח את הילד לבית הכנסת ודואג שהילד ישתתף ויתפלל, או כאשר אחד ההורים יוצא עם הילד לדשא ופשוט מקשיב לו איך החיים שלו ואיך הולך עם החברים.

בשפת החסידות, גישתו של אברהם נקראת "מלמעלה למטה", וגישתו של יצחק נקראת "מלמטה למעלה". ואכן ההצלחה של יצחק באה לידי ביטוי בפועל: בעוד שישמעאל הוא בגדר גוי, עשו נחשב לפי ההלכה ל"יהודי מומר". מעבר לכך: אף שעשו ניחן במידות מושחתות ורקובות, יצחק מצליח לחשוף בגלוי חלק מהטוב שבו.

כמה עדויות לכך: א. בעוד שאברהם אבינו לא זכה לרוות נחת מישמעאל (ורק בהבאתו לקבורה מוזכר שישמעאל עשה תשובה), הגמרא אומרת כי מעולם לא היה אדם שכיבד את אביו כמו עשו. הכוונה היא למה שהזכרנו בעבר כי נמרוד המלך היה לובש בשעת הציד את הבגדים הקדושים שתפר ה' לאדם וחווה בגן עדן והבגדים היו מפילים את בעלי החיים לפניו. כאשר נכנס עשו לעסקי הציד, הוא התכוון ללבוש את הבגדים הללו בעת הציד, אבל התחרט והחליט לכבד את אבא. הוא הניח את הבגדים אצל רבקה בארון והיה לובש אותם בכניסתו ליצחק.

ב. אחרי לקיחת הברכות, עשו נתקף זעם על יעקב, ובכל זאת שלט בעצמו ואמר כי לא יצער את אביו ולא יפגע ביעקב בחיי אביו. נשווה זאת לישמעאל שעוד בחיי אברהם היה "מצחק" עם יצחק ולפי אחד הפירושים היה משלח בו חיצים להורגו.

ג. חלפו השנים וזרעו של עשו הצמיח את הדמויות הגדולות בעם ישראל, כמו שמעיה ואבטליון, רבי עקיבא ורבי מאיר, שהיו גרים מזרע אדום. וזאת בעוד שזרע ישמעאל לא הוציא גרים דגולים.

כעת אין פלא בכך שבעוד שבארות אברהם נסתמו, בארות יצחק לא נסתמו לעולם, משום שילד שזכה לבטא פעם אחת את הטוב שבו – לא יפסיק לעולם. נסכם זאת בעיקרון פשוט: כל זמן שהאדם מקבל – הוא לא משתנה. רק כשהוא בוחר בעצמו – הוא עובר טלטלה שמחברת אותו.

4. ליקוטי שיחות טו/194: החילוק בין תולדות אברהם (ישמעאל) ובין תולדות יצחק (עשו) - שעשו נחשב לישראל מומר – הוא בהתאם לאופני העבודה שלהם: אברהם פעל בדרך של 'מלמעלה למטה', הוא הפיץ אמונה אף לערביים שמשתחוים לאבק רגליהם, ואילו יצחק פעל בדרך של 'מלמטה למעלה', הוא חפר בארות והסיר את העפר והאבנים שכיסו על המים הטמונים בעומק האדמה וגרם למים לפרוץ החוצה. בפנימיות פירושו להסיר את החומרות המכסה על האמונה עד שהיא תפרוץ מעצמה. עבודה זו גורמת ששייכות התחתון לאלוקות תהיה מצידו ולא בגלל ההשפעה מלמעלה.

המסר הזה נכון כלפי חינוך אחרים, אבל הוא נכון גם ביחס לחינוך עצמנו: אל לו לאדם להסתפק במסרים שהוא קולט מבחוץ, אלא עליו להתקדם בעצמו. ללמוד בעצמו, להוסיף חיות בעבודת ה' בעצמו, ורק המאמץ האישי מלמטה מקדם באופן משמעותי.

ונסיים: ר' אלכסנדר בן נון היה מפקח רשת בתי הספר של חב"ד בארץ. פעם לקה בצרידות קשה שמנעה ממנו לעמוד מול תלמידיו. הוא כתב לרבי מכתב כאוב בו הקשה 'למה עשה ה' ככה? הרבי השיב (אגרות קודש יח עמוד קפט) כי הצער שלו מובן, אולם אם רוצה לשמוע פירוש, יש לומר שהמטרה בכך היא לקיים את תכלית החינוך: להעמיד את התלמידים כיראי שמים בעצמם. עליו לנצל את התקופה הזו כדי לעורר את התלמידים להתפלל בעצמם, למסור דברי תורה והוא יעמוד עליהם רק כמשגיח.

כתיבת הדרשות והשיעורים והפצתם באופן חופשי
מתאפשרת בתמיכתם של שלוחי הרבי ברחבי תבל
ובחסותו האדיבה של הנגיד החסידי
ר' שניאור ורעייתו יוכבד שיחיו מינסקי
להצלחה רבה בכל ענייניהם
ולעילוי נשמת מרת
שיינא בעשא בתיה בת יוסף דב